

BEVEZETÉS HELYETT

Egy győztes kor nyertesei és vesztesei

Készítette: Steiner Kata

Magyarországon is bekövetkezett az ifjúsági korszakváltás – állítják a szociológusok, akik konferenciát rendeztek, hogy áttekintsék a fiatalok társadalmi helyzetét. Az Ifjúsági korszakváltás – Az ifjúság az új évezredben című tanácskozáson a Magyar Szociológiai Társaság, a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet és az Oktatókutató Intézet szakemberei vettek részt. Gábor Kálmánt, az Oktatókutató Intézet munkatársát a konferencia eredményeiről kérdeztük.

– Mi az aktualitása a konferenciának, mi volt a központi kérdés?

– A konferencia apropóját az adta, hogy az elmúlt években hazánkban is bekövetkezett az úgynevezett „ifjúsági korszakváltás”, amely a nyugati országokban és Amerikában már a hatvanas években lezajlott. Vannak olyan alapvető társadalmi jelenségek, amelyek ezt a korszakváltást kísérik. A legfontosabb az oktatás expanziója, amelynek következményei még beláthatatlanok, sokak életében jelentős fordulatot hoznak. A nyugati fejlett társadalmak igen széles rétegei kerültek közép- és felsőoktatásba, először ültek be tömegesen munkás származású fiatalok, azon belül munkás lányok az érettségit és diplomát adó iskolapadokba. Meghosszabbodott az ifjúsági életszakasz, ugyanakkor a fiatalok egyre korábban önállósodtak. Erre jó példa a szexuális kapcsolatok egyre szabadabbá és koraibbá válása, amelyben nagy szerepet játszott a lányoknál az antibébi-tabletták elterjedése is. Az addig kisvárosi környezetben élők tömegével kerültek át – főként az Amerikai Egyesült Államokban – az egyetemvárosokba, ami gyökeres életmódváltást jelentett. Átalakultak a szocializációs feltételek, a család szerepe bizonyos értelemben csökkent, éppúgy, mint a területhez kötődés is. Sokkal nagyobb szerepet kapott a fogyasztás, a fogyasztói kultúra, ezzel összefüggésben az egyes értékek preferencia-sorrendje is jelentős változásokat mutat az ifjúság körében.

– Hogyan következett be ez a váltás Magyarországon?

– A korszakváltás problémájával a magyar szociológia sem most kezdett el foglalkozni. Már a nyolcvanas években készültek összehasonlító vizsgálatok a nyugati fiatalokkal. Akkor azt láttuk, hogy a magyar fiatalok körében ez a korszakváltás késik. Ennek több oka volt. A rendszerváltásig nem történt meg az oktatás expanziója, a piac hiányában nem alakult ki az a társadalmi környezet, amely a fogyasztásra helyezi a hangsúlyt, és egy ifjúságközpontú, szabad médiát feltételez. Ennek ellenére megfigyelhető volt a fiatalok korai önállósodása és a kulturális értékvtáltás, de a lényeges fordulat mégsem következett be. Hipotézisünk az volt, hogy a piaci rendszer és a demokratikus

viszonyok kiépülésével az ifjúsági korszakváltás felgyorsul majd, és ez egyszerre jelent előnyöket és hátrányokat a fiatalok számára. Várakozásainknak megfelelően a kilencvenes években bekövetkezett az oktatás expanziója, a piac kiépülésének és a média felszabadulásának következményeként pedig az ifjúsági korszakváltás igen nagy mértékben felgyorsult hazánkban is. Az Ifjúság 2000 vizsgálat azt mutatta, hogy a korszakváltásban korcsoportonként jelentős eltérések figyelhetők meg: a 25-29 éveseknek több mint egytizede csak 8 általánost végzett, tehát korán fejezte be az iskolát, korán állt munkába, és inkább jellemzi a korai házasodás, gyermekvállalás. A 20-24 évesekre ezzel szemben már az iskolai idő meghosszabbodása, a házasodás, gyerekvállalás késleltetése jellemző. Megindul a „lavírozás” az iskola és munka világa között: ez a két életesemény gyakran felcserélődik, egymásba fonódik.

– *A konferencia két, látszólag egymásnak ellentmondó következtetésre jutott. E szerint az önállósodás egyre korábban kezdődik, de a felnőtté válás egyre későbbre tehető.*

– Ez valóban paradoxon. A korai önállósodással együtt az ifjúsági életszakasz kitolódása válik jellemzővé. Ezt a vizsgálatok is mutatják, és azt is, hogy ez a jelenség egyértelműen összefüggésben van az oktatás expanziójával. Nyilván minél tovább lehet vagy kell tanulni, annál későbbre tevődik a „valódi” felnőtté válás. Olyan nagyon fontos, a felnőtt-társadalomba korán integráló szerepek, mint a munkába állás, megváltoznak. Nem azt mondom, hogy egyszerűen csak kitolódnak, hanem megváltoznak. A mai első egyetemistáknak csak a fele nappali tagozatos, a másik fele esti vagy levelező tagozatos, tehát tanulás mellett munkát vállal. A fiatalok korán futhatnak be karriert, de korán megismerkedhetnek a kudarcokkal is. Az új ifjúsági korszak fiatalját a próbálkozások és az újrakezdések jellemzik. Megszűnik a pályára kerülés automatizmusa és biztonsága, amely korábban a magyar társadalomban jellemző volt. A ‘60-as ‘70-es években egy fiatal életében az egyes életesemények szinte „leszabályozottak” voltak, manapság azonban sokfélék lehetnek. Az egyéni döntések szabadsága felerősödik, szakkifejezéssel élve: életútjuk egyre inkább individualizálódik.

– *Az imént azt mondta, ennek a váltásnak vannak vesztesei és nyertesei is. Kik ők?*

– Szakmai berkekben vita folyik erről. Vannak, akik azt állítják, hogy a magyar társadalom középosztályosodása következtében a fiatalok többségének esélyei egyre jobbak, egyre szélesebb rétegük tud felemelkedni. Vannak ugyanakkor, akik azt mondják, hogy csak egy privilegizált szűk elit és a társadalomnak mintegy harmadát kitevő középosztály gyermekeinek életesélyei javultak, a fiatalok többsége viszont a társadalmi átalakulás vesztese lett. Az Ifjúság 2000-ből tudjuk, hogy a 15-29 éves korosztálynak több mint egytizede csak nyolc általánosig jutott! Az ő munkapiaci esélyeik igen rosszak. Ennek következtében az iskolázatlan fiatalok veszteseivé válnak az átalakulásnak, és sajnos ez éppúgy, mint Nyugat-Európában, etnikai problémákkal is együtt jár. Különösen vesztes helyzetbe kerültek a roma fiatalok.

– Kik a nyertesei a változásnak?

– Itt is vita folyik a szakemberek között. Szerintem – összefüggésben a középosztályosodással – a fiataloknak legalább kétharmada soha ilyen kedvező helyzetben nem volt. Abban az értelemben, hogy soha nem voltak ekkora esélyei, nem adatott meg korábban egyik generációnak sem ennyi lehetőség. Ezt mutatja az is, hogy talán soha ilyen tömegben munkás- és kispolgári származású fiatalok nem emelkedtek fel az értelmiségi, gazdasági elit rétegeibe. Ez azonban csak esélyt jelent, melynek vannak árnyoldalai is. Így például egyesek jelentősen leszakadnak. Az elsőéves hallgatók körében mindössze 3% a roma fiatalok aránya, vagyis tényleges arányuknál jóval kevesebben jutnak el a felsőoktatásig. (Bár hozzá kell tennünk, hogy évekkel korábban ez az arány lényegesen alacsonyabb, 0,5% volt.) A másik, aggodalomra okot adó jelenség, hogy miközben az esélyek növekednek a fiatalok körében, a nyerteseknek is szembe kell nézniük azzal, hogy az életük egyre több kockázattal, fokozottabb kihívásokkal jár. Az ezzel járó konfliktusok talán legerőteljesebben a kisvárosi, továbbtanuló, korán önállósodó lányok körében érvényesülnek.

Gábor Kálmán szociológus, az Oktatókutató Intézet munkatársa 1969-ben végzett a József Attila Tudományegyetem magyar-történelem szakán. 1971-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének munkatársa. 1980 óta a JATE SzociológiaTanszékén tanít. 1993 óta az Oktatási Minisztérium háttérszervezeteként működő Oktatási Kutatóintézet munkatársa.